

UDK 327.8:008(575.1)

Qobiljon Q. SOBIROV,

*O'zbekistonda ShHTning Xalq diplomatiyasi markazi direktori,
Mustaqil izlanuvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Toshkent, O'zbekiston
E-mail: info@scocenter.uz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9721-0509>*

S.f.d., prof. E.S. Sultanova taqrizi asosida

ISSUES OF COOPERATION WITH THE SHANGHAI COOPERATION ORGANISATION IN THE CULTURAL AND HUMANITARIAN SPHERES OF THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Annotation

This article examines the evolution, institutional foundations and practical significance of cultural and humanitarian cooperation between Uzbekistan and the Shanghai Cooperation Organisation (SCO). The study applies historical-comparative, institutional and document-analysis methods to the SCO Charter, sectoral agreements, summit documents, official materials and scholarly works. Particular attention is paid to the intensification of Uzbekistan's public diplomacy agenda since 2017, the establishment of the SCO Center for Public Diplomacy in Uzbekistan, and the initiatives advanced during Uzbekistan's 2021–2022 chairmanship. The analysis shows that cultural and humanitarian cooperation performs not only a complementary, but also a confidence-building and integrative function within the SCO. The article formulates recommendations for strengthening public diplomacy institutions, educational exchanges and implementation mechanisms of Uzbekistan-led initiatives.

Key words: Shanghai Cooperation Organisation, Uzbekistan, cultural and humanitarian cooperation, public diplomacy, soft power, intercultural dialogue, education, tourism, civil society.

ВОПРОСЫ СОТРУДНИЧЕСТВА С ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ СОТРУДНИЧЕСТВА В КУЛЬТУРНО-ГУМАНИТАРНОЙ СФЕРЕ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация

В статье исследуются эволюция, институциональные основы и практическое значение культурно-гуманитарного сотрудничества Узбекистана с Шанхайской организацией сотрудничества (ШОС). В исследовании применены историко-сравнительный, институциональный методы и анализ документов, включая Хартию ШОС, отраслевые соглашения, документы саммитов, официальные материалы и научные публикации. Особое внимание уделено активизации народной дипломатии Узбекистана с 2017 года, созданию в стране Центра народной дипломатии ШОС и инициативам периода председательства Узбекистана в 2021–2022 годах. Анализ показывает, что культурно-гуманитарное измерение выполняет в ШОС не только вспомогательную, но и интеграционную функцию, укрепляя доверие, добрососедство и межкультурный диалог. Сформулированы предложения по развитию институтов народной дипломатии, образовательного обмена и механизмов реализации инициатив Узбекистана.

Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества, Узбекистан, культурно-гуманитарное сотрудничество, народная дипломатия, «мягкая сила», межкультурный диалог, образование, туризм, гражданское общество.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TASHQI SIYOSATIDA ShHT BILAN MADANIY-GUMANITAR SOHALARDAGI HAMKORLIK MASALALARI

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston va Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT) o'rtasidagi madaniy-gumanitar hamkorlikning shakllanishi, institutsional asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda tarixiy-qiyyosiy, institutsional va hujjatlarni kontent-tahlil qilish usullaridan foydalanilib, ShHT Xartiyasi, sohaviy bitimlar, sammit hujjatlari, rasmiy materiallar hamda ilmiy adabiyotlar o'rganildi. 2017 yildan boshlab O'zbekistonning xalq diplomatiyasi sohasidagi faolligi, O'zbekistonda ShHT Xalq diplomatiyasi markazining tashkil etilishi va 2021–2022 yillardagi raislik davrida ilgari surilgan tashabbuslarga alohida e'tibor qaratildi. Natijalar madaniy-gumanitar aloqalar ShHTda yordamchi emas, balki o'zaro ishonch, yaxshi qo'shnichilik va madaniyatlararo muloqotni mustahkamlovchi integrativ mexanizm ekanini ko'rsatdi. Maqola yakunida xalq diplomatiyasi institutlari, ta'lim almashinuvi va tashabbuslarni amalga oshirish mexanizmlarini kuchaytirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Shanxay hamkorlik tashkiloti, O'zbekiston, madaniy-gumanitar hamkorlik, xalq diplomatiyasi, “yumshoq kuch”, madaniyatlararo muloqot, ta'lim, turizm, fuqarolik jamiyati.

Kirish. Shanxay hamkorlik tashkiloti faoliyatining kengayishi a'zo davlatlar o'rtasida siyosiy ishonch, xavfsizlik va savdo-iqtisodiy hamkorlik bilan bir qatorda madaniy-gumanitar aloqalarning ham mazmunan boyib borishiga sharoit yaratdi. ShHT Xartiyasining 3-moddasida fan va texnika, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat, sport va turizm sohalaridagi hamkorlik tashkilot faoliyatining asosiy yo'nalishlari qatorida belgilangan [1]. Bu jihat ShHTning faqat xavfsizlik yoki iqtisodiy manfaatlar uyushmasi emas, balki turli sivilizatsiya va madaniy makonlarni o'zaro yaqinlashtirishga xizmat qiluvchi ko'p tomonlama platforma ekanini ko'rsatadi.

ShHTga a'zo davlatlar diniy, til, tarixiy tajriba va sivilizatsiyaviy an'analar jihatidan turlicha bo'lishiga qaramay, “Shanxay ruhi” doirasida o'zaro ishonch, tenglik, maslahatlashuv, madaniy xilma-xillikka hurmat va umumiy taraqqiyotga intilish tamoyillarini qabul qilgan. Shu sababli madaniy-gumanitar hamkorlik tashkilot ichki barqarorligini ta'minlovchi, xalqlar o'rtasidagi stereotiplarni yumshatuvchi va davlatlararo munosabatlarga ijtimoiy tayanch yaratuvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi [2; 3].

O'zbekistonda 2017-yildan boshlangan tashqi siyosatning ochiq va pragmatik bosqichi ShHT doirasidagi madaniy-gumanitar kun tartibiga ham yangi sur'at berdi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev

ShHT davlat rahbarlarining 2017 yil Ostona sammitida xalq diplomatiyasi institutlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish zarurligini ilgari surdi [8]. Mazkur yondashuv mamlakat tashqi siyosatining davlatlararo muloqotni jamoatchilik, ta'lim, madaniyat, turizm va fuqarolik jamiyati aloqalari bilan to'ldirishga qaratilgan konseptual yo'nalishiga aylandi.

Tadqiqotning maqsadi – O'zbekiston–ShHT hamkorligida madaniy-gumanitar aloqalarning institutsional rivojlanishi va amaliy natijalarini tahlil qilish, O'zbekiston tashabbuslarining tashkilot doirasida xalq diplomatiyasini kuchaytirishga qo'shgan hissasini baholash va kelgusi istiqbollar bo'yicha takliflar ishlab chiqish. Shu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi: ShHTning madaniy-gumanitar hamkorlik mexanizmlarini tizimlashtirish; O'zbekiston siyosatining 2017-yildan keyingi faollashuv omillarini ochib berish; ShHT Xalq diplomatiyasi markazining o'rnini baholash; 2021–2022-yillardagi raislik natijalarini umumlashtirish va ustuvor yo'nalishlarni belgilash.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. ShHTda madaniy-gumanitar hamkorlik masalalari bo'yicha adabiyotlarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhni tashkilotning institutsional tabiati va gumanitar o'Ichovini o'rgangan ishlar tashkil etadi. R. Aytbayeva va N. Kasimova ShHT mamlakatlarida gumanitar hamkorlikning siyosiy va iqtisodiy ziddiyatlarga nisbatan kamroq qarama-qarshilikka sabab bo'lishini, biroq madaniy farqlar boshqarilmasa, ular ham to'siqqa aylanishi mumkinligini ta'kidlaydi [2]. S. Aris esa ShHTning institutsionallashtiruvini Rossiya–Xitoy munosabatlari kontekstida tahlil qilib, madaniyat va ta'lim kabi sohalaridagi aloqalar nisbatan erta shakllanganiga e'tibor qaratadi [3].

Ikkinchi guruh O'zbekiston va Xitoyning madaniy diplomatiyasi hamda "yumshoq kuch" vositalariga bag'ishlangan. D.B. Sayfullayev O'zbekiston madaniy diplomatiyasining shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilib, 2017-yildan keyin ShHT doirasidagi madaniy aloqalarning faollashganini ko'rsatadi [4; 6]. Sh. Tadiyev zamonaviy O'zbekiston tashqi siyosatida "yumshoq kuch" vositalari nufuz, ishonch va ijobiy mamlakat imijini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etayotganini asoslaydi [5]. Ushbu yondashuvlar ShHTni O'zbekiston uchun faqat rasmiy diplomatiya maydoni emas, balki ijtimoiy va madaniy ta'sir kanallarini muvofiqlashtiruvchi muhit sifatida ko'rish imkonini beradi.

Uchinchi guruhni ShHTning rasmiy hujjatlari, sammit deklaratsiyalari, sohaviy bitimlar va xalq diplomatiyasi institutlari faoliyati to'g'risidagi materiallar tashkil etadi [1; 7; 9; 10]. Ular madaniy-gumanitar hamkorlikning normativ asoslarini, amaliy tadbirlarini va institutsional mexanizmlarini aniqlash uchun birlamchi manba vazifasini bajaradi. Mavjud adabiyotlarda ayrim yo'nalishlar alohida o'rganilgan bo'lsa-da, O'zbekiston tashabbuslarini institutsional rivojlanish, xalq diplomatiyasi va raislik davri natijalari bilan bir tizimda baholash yetarlicha umumlashtirilmagan. Maqola shu ilmiy bo'shliqni qisman to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot sifat (qualitative) yondashuviga asoslangan. Birlamchi manbalar sifatida ShHT Xartiyasi, sohaviy hamkorlik bitimlari, Samarqand sammiti hujjatlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ShHT doirasidagi nutqlari, PQ-3807-son qaror hamda ShHT Xalq diplomatiyasi markazining rasmiy ma'lumotlari o'rganildi. Ikkilamchi manbalar sifatida o'zbek va xorijiy tadqiqotchilarning madaniy diplomatiya, "yumshoq kuch" va ShHT institutsional rivojlanishiga bag'ishlangan ishlaridan foydalanildi.

Tarixiy-qiyosiy usul ShHTda madaniy-gumanitar hamkorlikning bosqichma-bosqich rivojini aniqlashga, institutsional tahlil esa tashkilotning sohaviy mexanizmlari va O'zbekiston tashabbuslarining tizimdagi o'rnini baholashga xizmat qildi. Kontent-tahlil yordamida rasmiy hujjatlarda madaniyat, ta'lim, turizm, xalq diplomatiyasi va fuqarolik jamiyatiga oid ustuvor yo'nalishlar ajratildi. Manbalar o'rtasidagi ma'lumotlarni solishtirish va rasmiy hamda akademik manbalarni o'zaro tekshirish tadqiqot natijalarining ishonchligini va asoslanganligini ta'minlash vositasi sifatida qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. ShHTda madaniy-gumanitar hamkorlik institutsional jihatdan tashkilot tuzilganidan keyin qisqa muddatda shakllana boshladi. A'zo davlatlar madaniyat vazirlarining ilk uchrashuvi 2002-yilda Pekinda o'tkazildi. 2006-yilda ta'lim sohasidagi hamkorlik bo'yicha hujjat qabul qilinib, keyinchalik madaniyat, sog'liqni saqlash, fan va texnika, jismoniy tarbiya va sport, turizm yo'nalishlaridagi huquqiy baza kengaydi. Shu bilan birga, vazirlik va idoralar rahbarlari darajasidagi doimiy kengashlar, Yoshlar forumi va ShHT Universiteti kabi tarmoq mexanizmlari vujudga keldi [1; 10]. Bu jarayon madaniy-gumanitar kun tartibi tasodifiy tadbirlar yig'indisidan barqaror institutsional tizimga aylanganini ko'rsatadi.

1-jadval. ShHT doirasida madaniy-gumanitar hamkorlikning asosiy institutsional bosqichlari

Yil/davr	Mexanizm yoki hujjat	Ahamiyati
2002	Madaniyat vazirlarining ilk uchrashuvi	Madaniy hamkorlikni muntazam muloqot formatiga o'tkazdi
2006–2013	Ta'lim, madaniyat, sog'liqni saqlash, fan va texnika bo'yicha sohaviy hujjatlar	Gumanitar hamkorlikning normativ-huquqiy bazasini shakllantirdi
2007 yildan	Yoshlar forumi va ShHT Universiteti tarmog'i	Yoshlar va oliy ta'lim almashinuviga institutsional kanal yaratdi
2018	O'zbekistonda ShHT Xalq diplomatiyasi markazi tashkil etildi	Fuqarolik jamiyati va xalq diplomatiyasini institutsionallashtirdi
2021–2022	O'zbekiston raisligi va Xalq diplomatiyasi forumi	Madaniy-gumanitar kun tartibini kengaytirdi va amaliy memorandumlarga olib keldi
2022	Samarqand sammitida turizm, muzeylar, ilm-fan va boshqa sohalar bo'yicha hujjatlar	Gumanitar hamkorlikni yangi sohalar bilan boyitdi

Manba: muallif tomonidan ShHTning rasmiy hujjatlari va ilmiy adabiyotlar [1; 3; 7; 10] asosida tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, ShHT madaniy-gumanitar hamkorligida ikki parallel tendensiya kuzatiladi: bir tomondan, sohaviy vazirliklar va huquqiy hujjatlar orqali "yuqoridan" institutsionallashtirish; ikkinchi tomondan, yoshlar, ta'lim, madaniyat va xalq diplomatiyasi orqali jamiyatlararo aloqalarning kengayishi. Aynan shu ikki yo'nalishning uyg'unligi ShHTga sivilizatsiyaviy xilma-xillikni ziddiyat manbai emas, balki hamkorlik resursiga aylantirish imkonini beradi.

O'zbekistonning ShHT madaniy-gumanitar kun tartibidagi faolligi 2017-yildan yangi bosqichga ko'tarildi. Xalq diplomatiyasi institutlari hamkorligini kuchaytirish g'oyasi 2018-yil 26-iyunda PQ-3807-son qaror bilan O'zbekistonda ShHT Xalq diplomatiyasi markazi tashkil etilishiga institutsional asos bo'ldi [7]. Markazning vazifalari o'zaro ishonch va yaxshi qo'shnichilikni mustahkamlash,

millatlararo va dinlararo totuvlikka ko'maklashish, madaniy-gumanitar aloqalar va delegatsiyalar almashinuvini kengaytirish, yoshlar va xotin-qizlar tashkilotlari o'rtasida hamkorlik muhitini rivojlantirish hamda ShHT haqida axborot-tahliliy materiallarni targ'ib etishdan iborat.

Markazning 2018–2023-yillardagi faoliyati bo'yicha e'lon qilingan ma'lumotlarda mahalliy va xorijiy sheriklar bilan 33 ta memorandum va hamkorlik hujjati imzolangani, 130 ta ilmiy-amaliy seminar, davra suhbat va badiiy kecha, 19 ta ko'rgazma, 82 ta uchrashuv o'tkazilgani, shuningdek, kitob, to'plam, fotoalbum va ommaviy axborot vositalari loyihalari amalga oshirilgani qayd etilgan [9]. Bu ko'rsatkichlar xalq diplomatiyasining ramziy shiordan amaliy loyihalar majmuasiga aylanayotganini ko'rsatadi.

O'zbekistonning 2021–2022-yillarda ShHTga raisligi madaniy-gumanitar yo'nalishni yangi amaliy mazmun bilan boyitdi. 2022-yil 11–12-may kunlari Toshkentda “Xalq diplomatiyasi – taraqqiyot sari o'zaro hamjihatlik” shiori ostida o'tkazilgan Xalq diplomatiyasi forumida 120 dan ortiq xorijiy ishtirokchi qatnashdi [9]. Forum yakunlari bo'yicha Toshkent kommyunikesi qabul qilinib, fuqarolik jamiyati institutlari va jamoat tashkilotlari o'rtasida to'rtta hamkorlik memorandumini imzolandi [9]. Bu natija xalq diplomatiyasining muhokama maydonidan institutsional sheriklikka o'tishini ifodalaydi.

Raislik davrida turizm, xotin-qizlar, axborot texnologiyalari, madaniyat, sport va sog'liqni saqlashga oid o'nlab tadbirlar o'tkazildi. Samarqand sammiti yakunlarida 2023–2027-yillarga mo'ljallangan yaxshi qo'shnichilik, do'stlik va hamkorlik rejasi, turizm sohasida hamkorlik bitimi, muzey ishi bo'yicha memorandum, ilmiy-texnik hamkorlik harakatlar rejasi, telemeditsina va sun'iy intellektga oid hujjatlar qabul qilinishi gumanitar kun tartibining mazmunan kengayganini tasdiqlaydi [10]. Shuningdek, ShHTning madaniy va sayyohlik poytaxti mexanizmining joriy etilishi madaniy meros va turizmni tashkilotning umumiy imij siyosati bilan bog'ladi.

Tahlil uchta asosiy natijani ko'rsatdi: ShHTda madaniy-gumanitar hamkorlik xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlikning ijtimoiy ishonch bazasini mustahkamlaydi; O'zbekiston 2017-yildan keyin xalq diplomatiyasini institutsionallashtirish orqali gumanitar kun tartibining tashabbuskor ishtirokchisiga aylandi; 2021–2022-yillardagi raislik esa tashabbuslarni ko'p tomonlama hujjatlar va amaliy mexanizmlarga aylantirishga xizmat qildi. Keyingi samaradorlik qabul qilingan mexanizmlarning ijrosi va o'lchanadigan natijalariga bog'liq.

Xulosa va takliflar. O'zbekiston–ShHT hamkorligida madaniy-gumanitar aloqalarning ahamiyati tashkilotning sivilizatsiyaviy xilma-xilligi va geosiyosiy ko'lamini ortib borayotgan sharoitda yanada kuchaymoqda. Madaniyat, ta'lim, turizm, yoshlar siyosati va xalq diplomatiyasi davlatlar o'rtasidagi

ishonchni uzoq muddatli asosda mustahkamlaydigan, siyosiy kelishuvlarni jamiyat darajasida qo'llab-quvvatlaydigan va turli xalqlarni umumiy manfaatlar atrofida yaqinlashtiradigan vositalardir. O'zbekistonning 2017 yildan keyingi tashabbuslari, ayniqsa ShHT Xalq diplomatiyasi markazining tashkil etilishi va 2021–2022-yillardagi raislik davridagi tadbirlar mazkur yo'nalishning institutsionallashtirishga sezilarli hissa qo'shdi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq. Birinchidan, O'zbekistonning “yumshoq kuch” va xalq diplomatiyasi bo'yicha yagona konseptual yondashuvini ishlab chiqish, unda ShHTni madaniy-gumanitar manfaatlarini ilgari surishning ustuvor ko'p tomonlama platformalaridan biri sifatida belgilash zarur. Ikkinchidan, O'zbekistondagi ShHT Xalq diplomatiyasi markazining tahliliy, loyihaviy va xalqaro sheriklik salohiyatini kuchaytirish, uning natijadorligini aniq ko'rsatkichlar asosida baholash tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, ShHT mamlakatlari oliy ta'lim muassasalari o'rtasida qo'shma ta'lim dasturlari, qisqa muddatli akademik mobillik, yosh tadqiqotchilar tarmoqlari va qo'shma ilmiy loyihalarni kengaytirish lozim. To'rtinchidan, Samarqand sammiti va boshqa uchrashuvlarda qabul qilingan madaniy-gumanitar hujjatlarini amalga oshirish bo'yicha milliy “yo'l xaritalari”, mas'ul institutlar va monitoring mexanizmlarini aniq belgilash zarur. Beshinchidan, madaniy va sayyohlik poytaxti, festivallar, muzey hamkorligi, media va raqamli diplomatiya loyihalarini o'zaro bog'langan dasturlar sifatida rivojlantirish ShHT makonida O'zbekistonning ijobiy imiji va gumanitar ta'sirini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kelgusi tadqiqotlarda natijadorlikni tadbirlar sonidan tashqari, ishtirokchilar tarmog'ining barqarorligi, jamoatchilik fikridagi o'zgarishlar, ta'lim va madaniy almashinuvlarning uzoq muddatli samarasi hamda qabul qilingan hujjatlarining ijro darajasi kabi empirik indikatorlar asosida baholash muhim.

ADABIYOTLAR

1. Shanxay hamkorlik tashkiloti Xartiyasi. 2002 yil 7 iyun. ShHT rasmiy hujjatlari.
2. Айтбаева Р., Касимова Н. Гуманитарное сотрудничество стран ШОС // CONCORDE. 2018. № 2. С. 83–88.
3. Aris S. Russian-Chinese Relations through the Lens of the SCO // Russie.Nei.Visions. No. 34. IFRI, September 2008.
4. Sayfullayev D.B. O'zbekiston Respublikasi madaniy diplomatiyasining shakllanishi va rivojlanishi: tarix fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. — Toshkent, 2020. — 97 b.
5. Таджиев Ш. «Мягкая сила» во внешней политике Республики Узбекистан на современном этапе // In Library. 2023. 3(3). С. 3–237.
6. Сайфуллаев Д.Б. Узбекистан–ШОС: тенденции развития многосторонней культурной дипломатии // Uzbekistan–China: development of cultural, historical, scientific and economic relations. Vol. 1, Special Issue 1. С. 701–706.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 iyundagi PQ-3807-son “O'zbekistonda Shanxay hamkorlik tashkilotining Xalq diplomatiyasi markazini tashkil etish to'g'risida”gi qarori.
8. Mirziyoyev Sh.M. Shanxay hamkorlik tashkiloti Davlat rahbarlari kengashining Ostona shahridagi majlisidagi nutq. 2017 yil.
9. O'zbekistondagi ShHT Xalq diplomatiyasi markazi va 2022 yilgi Xalq diplomatiyasi forumi bo'yicha rasmiy axborot materiallari (2018–2023).
10. Shanxay hamkorlik tashkilotining 2022 yilgi Samarqand deklaratsiyasi hamda ta'lim, turizm, muzeylar va ilmiy-texnik hamkorlikka oid rasmiy sohaviy hujjatlari.